

Lea ŠUGMAN BOHINC*

Od objektivizma h konstruktivizmu in socialnemu konstrukcionizmu v sistemski psihoterapiji

From Objectivism to Constructivism and Social Constructionism in Systemic Psychotherapy t

Povzetek

Članek je refleksija razvoja sistemskih psihoterapij, zlasti družinske psihoterapije, in izhaja iz predpostavke, da gre za krožni razvoj idej in praks, utemeljenih na treh osnovnih sklopih premikov in povezav v njihovih epistemologijah. V kontekstu psihoterapije uporabim terminologijo kibernetike treh različnih redov, ki ustrezajo omenjenim trem sklopom prehodov in povezav, in prikazem njihove posledice za terapevtsko prakso. Ob osnovnem vprašanju, ali se opazovalec-terapevt doživlja ločenega od ali del opazovanega-klientskega sistema, naslovim tri povezovalne teme, s pomočjo katerih lahko razlikujemo tako podobnosti kot razlike med tremi modeli sistemske terapije, in sicer: ali se težave razumejo kot rezultat individualnih dejavnikov in družinske dinamike ali predvsem družbenih vplivov, ali obstaja predpostavka objektivno obstoječe normalnosti za razliko od poudarjanja raznolikosti in ali se družinske člane razume kot v celoti samodoločujoče ali kot omejene s svojimi izkušnjami. Zagovarjam stališče, da so postmoderne sistemske psihoterapije, utemeljene na socialnem konstrukcionizmu, naredile še en krog refleksije (upoštevajoč širše družbene in kulturne vplive) in redefinirale psihoterapijo kot soustvarjalno dialoško prakso, pri tem pa privzele novo vlogo kot družbeno spreminjevalna dejavnost.

Ključne besede

trije redi kibernetike, epistemologija, postmoderna, naracija, refleksija, soustvarjalna dialoška praksa

Abstract

The paper is a reflection upon the unfolding of systemic psychotherapies, most of all of family psychotherapy, starting from an assumption that it is a circular evolution of ideas and practices founded on three basic sets of shifts as well as connections in the underlying epistemologies. The terminology of cybernetics of three different orders, corresponding to the three sets of shifts and connections mentioned, is used and applied in the context of psychotherapy, showing their consequences for therapeutic practice. Apart from posing a basic question of the observer-therapist experiencing him- or herself as being separate from or a part of the observed-client system, three connecting themes are addressed that help us draw both similarities and differences between the three distinct models of systemic therapy: are the problems understood primarily as resulting from individual factors and family dynamics as opposed to societal factors; is there an assumption of objectively existing normality as opposed to an emphasis on diversity; whether family members are seen as entirely self-determined as opposed to constrained by their experiences. It is argued that the postmodern systemic therapies, founded upon social constructionism, have made another circle of reflexivity (regarding wider societal and cultural influences) and redefined psychotherapy as co-creative dialogical practice adopting also a new role of society-transforming activity.

Key words

three orders of cybernetics, epistemology, postmodernism, narrative, reflection, co-creative dialogical practice

*DOC. DR. LEA ŠUGMAN BOHINC, UNIV. DIPL. PSIHOLGINJA, PSIHOTERAPEVTKA; FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO, UNIVERZA V LJUBLJANI, TOPNIŠKA 31, 1000 LJUBLJANA;

Uvod

Odkar vem zase, sem vse svoje izkušnje in znanja vrednotila skoz prizmo tega, kar sem sama prepoznala kot podobnosti in razlike v njihovih osnovnih predpostavkah, pravzaprav so me vselej veliko bolj kot razlike zanimale in fascinirale podobnosti. Spomnim se dogodka iz časa gimnazije, ko sem sošolcu, bodočemu fiziku, opisovala svojo sliko sveta kot sestavljenega iz neskončnega števila majhnih delcev različnih barv in oblik, izmed katerih posameznik zazna le nekatere in jih v skladu z družinskimi, s kulturnimi in širšimi družbenimi predpisi oblikuje v celoto, ki sem jo metaforično poimenovala mozaik. Omenjena pravila večino ljudi uspešno podružbijo, kar jim daje prepričljiv vtis, da živijo v istem svetu. Nekaj ljudi nima te „sreče“ in izpadejo iz sistema socializacije – izmed neskončnega števila delcev izberejo v svoji zaznavi malenkost drugačne (različno barvno niansirane ali oblikovane) zidake kot večina in iz njih zgradijo nekoliko drugačen mozaik. Pogosto pristanejo na obrobju večinske družbe, velikokrat v psihiatriji. A razlika med „nami“ in „njimi“ je v izhodišču tako majhna, le kak (ostalim enakovreden) gradnik v sliki sveta, ki se kasneje zdi tako zelo različna. Sošolec mi je v odgovor na moje razglabljanje prinesel časopisni izrezek s člankom fizika, ki je v znanstvenem jeziku menda govoril zelo podobno kot jaz. Žal je bilo besedilo napisano v cirilici, časopis je bil namreč ruski, in ga nisem nikoli prebrala. Večkrat v teku življenja sem se spomnila tega najinega pogovora in svoje metafore mozaika, tudi ko sem se srečala s pojmom epistemologije in kibernetiskim pogledom v začetku 1990-tih let, kar je utemeljilo, povežalo in zaokrožilo vse moje dotedanje razumevanje sebe v svetu in dogodkov ter pojavov, ki sem jih opazovala. Manj temeljito, a vseeno izrazito in energizirajoče preokvirjanje in novo osmišljanje mojega razumevanja je pred nekaj leti sprožilo srečanje s sinergetskim pogledom na procese samoorganiziranja in za to potrebne okoliščine.

Več kot petnajst let pedagoških izkušenj me je vodilo k raziskovanju alternativnih metafor za pojem epistemologija – tako študentom kot diplomiranim strokovnjakom na različnih področjih psihosocialne podpore in pomoči se, kljub navdušenju nad vsebino, na katero cilja, ta izraz običajno zdi tuj in nevsakdanji, abstrakten, filozofski, sploh pa malo uporaben v neposrednem delu z ljudmi. Bolj domače se jim zdijo metafore, kot so pogled na svet, optika, očala, način razumevanja, celo paradigma (v znanosti). Bliže jim je opredelitev, ki sem jo oblikovala, sledeč po eni strani Batesona (1985) in po drugi von Foersterja (1990), da epistemologija kot znanost pomeni proučevanje (vzorcev) temeljnih predpostavk, na podlagi katerih organizmi, npr. ljudje, razvijamo in udejanjamo svoja spoznavna početja (Maturana, Varela, 1988, slovenski prevod 1998): zaznavamo, razmišljamo, razumevamo, se odločamo, čustveno odzivamo (če tudi čustva razumemo kot konstrukte) in ravnamo. Mnogi znanstveniki so v sredini in drugi tretjini prejšnjega stoletja eksperimentalno raziskovali omenjene temeljne predpostavke, ki jih lahko za namen lažjega razumevanja razlikujemo kot dvoje „podstati“, biološko in, recimo ji tako, sociopsihosocialno (materialno in formalno po Barnesu, 1994). Prva se nanaša na odločilni vpliv biološke zgradbe čutil in živčnega sistema organizma na njegovo kognicijo. Druga pomeni nadaljnji vpliv kompleksnih socioloških, socialnih, psiholoških idr. dejavnikov, od jezika in kulture oz. kulturnih in ter socialnih diskurzov do nekoliko ožjih kontekstov človekove socializacije (družina, vrstniki, izobraževalne in delovne organizacije) in posameznikove osebne zgodovine interakcij, v kateri pomembno vlogo odigravajo mnogi psihobiosocialni dejavniki kognicije (potrebe, težnje, namere, pretekle izkušnje, pričakovanja, izključevanje stalnic iz neposredne zaznave, npr. na način spoznavnih slepih peg in drugih spoznavnih navad (glej npr. Ornstein, 1972, 1973, 1991, 1997) in zaradi katerih so zaznava, mišljenje, razumevanje, odločitev in ravnanje posameznika v konkretnih okoliščinah takšni, kot so.

Ko se oziram na opravljeno teoretično in empirično raziskovalno delo na področju kognicije v času do danes, razmišljam o njem predvsem kot o razvoju idej in praks. Metaforo razvoja idej sem prvič slišala pri Grahamu Barnesu, svojem učitelju psihoterapije, in on jo je gotovo povzel po drugih. Zame je dobila generativen pomen, postala je prispodoba vgrajenosti oz. vgnezenosti ustvarjalnega razumevanja posameznika ali skupine v inovativno mišljenje mislecev-raziskovalcev pred njim. Iz te perspektive je vsak prispevek v dolgem in razvejanem toku idej in njihovih udejanjanj dragocen gradnik današnjega pogleda na svet, tudi če je bil pomemben zgolj zato, da smo se ob njem spotikali, padali in znova vstajali. Seveda bi lahko (in dolgo časa sem) kritično zavračala klasične predpostavke objektivistične epistemologije, na katerih se je kot velika novost razsvetljenstva, dobe moderne, utemeljila znanost in sprožila razvoj neslutnih razsežnosti (pozitivnih in negativnih, gledano z današnje perspektive), kot omejene in neustrezne za proučevanje in opisovanje kompleksnosti in netrivialnosti živih (in neživih) sistemov. A danes raje izbiram zgodbo o linearni logiki kot nujni sestavini krožnosti, o kibernetiki opazovanih sistemov kot podlagi za kibernetiko opazujočih sistemov, o objektivizmu kot različici konstruktivizma in o socialnem konstrukcionizmu kot še enem redu krožnosti konstruktivizma, o kibernetiki prvega reda kot vključeni v kibernetiko drugega reda in kibernetiki tretjega reda kot njeni pomembno dopolnjeni in kritični refleksiji.

Kibernetiski in sinergetski pogled na svet družijo mnogo skupnega: v obeh primerih gre za znanosti o vzorcih, in ko imamo v mislih človeka, zaradi lažjega razumevanja govorimo o vzorcih mišljenja, čustvenega odzivanja, vedenja in odnosov. Kibernetika se je začela kot veda o vzorcih, ki organizirajo fizikalne in duševne procese (Keeney, 1985), kot veda o organiziranju in upravljanju (prek povratnih sporočil) ter komuniciranju (Wiener, 1948, 1950, 1964). Sinergetika poudarja vzorce delovanja, ki jih sistem spontano razvije, brez ukaza, impulza od hierarhično nadrejenega sistema, in raziskuje okoliščine, v katerih ljudje samodejno začnemo opuščati manj uspešne načine ravnanja in razvijemo bolj uspešne odzive, ki lahko, v kolikor se potrdi njihova preživetvena, prilagoditvena vrednost za spremenjene razmere, prerastejo v nove prevladujoče vzorce našega mišljenja, čustvovanja, vedenja, odnosov (Schiepek s sod., 2005). Od epistemologije oz. temeljnih spoznavnih predpostavk raziskovalca je odvisno, ali bo razlikovanim vzorcem opazovanega sistema pripisoval realno, objektivno vrednost ali pa jih bo razumel kot izraz svoje izbire, svoje interpretacije, svoje konstrukcije, svoje objektivizacije.

Od predmoderne k moderni in postmoderni

Za časovno opredelitev obdobj v razvoju zahodne kulture in družbe (vključujoč Evropo in severno Ameriko) uporabljamo precej splošno sprejeto razlikovanje med predmoderno, moderno in postmoderno. Ko govorijo o posameznih šolah mišljenja oziroma smereh na določenih področjih ustvarjanja (filozofija, sociologija, psihologija, antropologija, literarna, likovna, glasbena, plesna, filmska umetnost, idr.), nekateri avtorji uporabljajo izraze s končnico -izm, torej različice modernizma in postmodernizma, in sama se pridružujem opisanemu terminološkemu razlikovanju.

Vsebinski prehodi med časovno določno in hkrati dovolj ohlapno definiranimi obdobji zahodne kulture so odvisni od kriterijev razlikovanja, ki jih uporabi opredeljevalec. Anderson (1995) predlaga dva osrednja kriterija, odnos do „resnice“ in do „jaza“. Za predmoderno je značilna tradicionalna družba, ki ji daje obeležje izkustvo, ne pa tudi koncept univerzalnosti. Ustaljen način mišljenja oz. življenja, ki večinoma ostaja nespremenjen iz generacije v generacijo in

ki vzdržuje človeške skupnosti na istih geografskih območjih, prispeva k veliki homogenosti stališč, pogledov ljudi znotraj skupnosti.

Obdobje moderne, ki ga časovno umeščamo v čas ob koncu 18. stoletja, prinese reorganizacijo tradicionalne v industrijsko družbo, za katero je značilen koncept univerzalnosti, ne pa več njeno izkustvo. Vojne, trgovanja, migracije, ki jih omogočijo velike razvojne spremembe, zlasti na področju tehnologije mobilnosti (industrijska revolucija prinese parni stroj, ki radikalno spremeni človekove možnosti potovanja), prinesejo izkušnjo kulturnega šoka, ko se ljudje prvič v zgodovini zahodne civilizacije začno množično soočati z raznolikostjo tradicij, običajev, jezikov, načinov razmišljanja itn. pri geografsko oddaljenih prebivalcih drugih narodnosti, veroizpovedi, „rase“ idr.. Kljub novemu izkustvu se moderni človek oklepa koncepta splošnosti, pravilnosti svojih vrednot in pogledov, ki jim pripisuje superiorno vrednost v primerjavi s praksami, s katerimi se srečuje zunaj domačih meja, in v imenu katere opravičuje kolonialistično (in v sodobnem času neokolonialistično) osvajanje in „razsvetljevanje“ ter „osvobajanje“ tujih „primitivnih“, nerazvitih skupnosti.

Postmoderno je, razumljivo, saj se dogaja zdaj in smo njegovi akterji ter opazovalci hkrati, težko opredeliti. Ironična je že raba pojma „postmoderno“, saj, kot meni Toulmin (1985, v Anderson, 1995: 3), je paradoksalno reči, da [...] „ne živimo več v modernem svetu, moderni svet je zdaj stvar preteklosti“ [...] in da se postmoderno ne opredeljuje s tem, kar je, temveč s tem, kar ni več (Toulmin, prav tam). Je situacija, v kateri se je znašel svet po zlomu „projekta razsvetljenstva“ (Harvey, 1989, v Anderson, 1995: 3-4). Postmoderna prinese izrazito izpostavljenost drugosti, prevpraševanje koncepta univerzalnosti. Stare strategije tekmovanj, represije in spreobračanj (npr. ameriško osvobajanje Iraka v evropskem zavezništvu) so še vedno v rabi, a se ne zdijo več tako učinkovite in odpirajo temeljna etična vprašanja. Govorimo o času hibridov, nastalih z združitvijo do nedavnega še nezamisljivih povezanosti ideologij, kot so tržni komunizem, feministično krščanstvo, novodobna znanost.

Anderson (prav tam: 10-11) uporabi metaforo *štirih temeljev, vogalov postmodernega sveta*, ki jih predstavljajo:

- koncept sebe kot iz mnogo kulturnih idr. virov *ustvarjene* identitete,
- moralni in *etični* diskurz, vzpostavljen na premiku od predpostavke objektivno obstoječe morale k morali oz. etiki, ustvarjeni v dialogu in z izbiro
- *pluralnost* stilov in oblik umetnosti in kulture – praznovanje ter negovanje drugosti, različnosti in raznolikosti, in
- *globalizacija* – nagla izmenjava informacij in izjemna mobilnost (pa tudi globalizacija in monopolizacija centrov moči, utemeljenih na kapitalu)

Postmoderna družba je torej družba raznolikosti, rasnih, verskih, spolnih, starostnih, ekonomskih itn., različnih pogledov na svet, na resnico (različnih epistemologij) in eno od ključnih vprašanj postaja njihovo sožitje. Tema, s katero se, čeprav v manjšem merilu, v poklicih pomoči soočamo vsakokrat, ko se srečamo v delovni interakciji s sogovorniki, ki so se znašli v konkretni stiski oz. težavi, vsak zaprt v svoj hermenevitični krog, in potrebujejo našo podporo. Od epistemologije pomagajočega je odvisno, s kakšnimi teoretičnimi predpostavkami o možnih stiskah in problemih ljudi ter njihovih vzrokih bo vstopil v delovni odnos, kako bo razumel svojo vlogo v kontekstu pomoči, v kakšni vlogi vidi klientski sistem in njegove izkušnje, itn., in kako bo glede na našeto ravnal pri vzpostavljanju osebnega stika ter organiziranju procesa podpore in pomoči.

Od objektivizma h konstruktivizmu in socialnemu konstrukcionizmu na primeru razvoja kibernetike prvega, drugega in tretjega reda

Prvo polovico 20. stoletja zaznamuje izrazit tehnološki razvoj, še do nedavnega navidežno oz. relativno preprosti proučevani predmeti in procesi pridobijo kompleksnost, ki je obstoječe teorije o strukturi opazovanih pojavov ne morejo zadovoljivo pojasniti brez velikega tveganja za poenostavitve nizke uporabne vrednosti. Kibernetiski opis delovanja kompleksnih sistemov je eden od uspešnih transdisciplinarnih odgovorov interdisciplinarne skupine znanstvenikov in humanistov na opisane okoliščine tistega časa.

V čem so (bile) prednosti kibernetike pred večino drugih teorij (Ashby, 1961: 4)? Prvič, kibernetika ponuja en sam besednjak in sklop konceptov, s pomočjo katerih lahko opišemo najrazličnejše vrste sistemov. Drugič, kibernetika ponuja metodo za znanstveno obravnavo visoko kompleksnega sistema. Kibernetika ima prednost pred drugimi znanstvenimi opisi, prav kadar imamo opraviti s kompleksnimi sistemi. Danes bi s podobnim argumentom opisali utemeljenost tako imenovanih kognitivnih znanosti in, širše, znanosti o kompleksnosti. V tem smislu lahko razumemo kibernetiko kot metajezik v primerjavi z jeziki posameznih znanstvenih disciplin ali kot transdisciplinarni model (samo)opazovanja in (samo)opisovanja v primerjavi s posameznimi disciplinarnimi in interdisciplinarnimi modeli opazovanja in opisovanja opaženega.

Med pomembnejše prispevke zgodnjih kibernetikov lahko uvrstimo naslednje tri:

- premik v proučevanju opazovanih sistemov od njihove strukture k njihovi organiziranosti,
- logično utemeljitev povratnega sporočila kot bistvene sestavine za (samo-) upravljanje z vedenjem sistema ter
- opisovanje vzorcev obnašanja sistema s pomočjo mehanizma krožne vzročnosti in že omenjenih povratnih zank.

Kibernetike je za razliko od večine takratnih raziskovalcev mnogo manj kot zgradba sistemov zanimalo njihovo vedenje, točneje, vzorci njihovega delovanja. Med seboj primerljive sisteme so opazovali skozi prizmo razlik v njihovem obnašanju (npr. razlikovanje komunikacijskih vzorcev v primerljivih družinah Kovač in Novak?) ali pa so raziskovali spremembe organiziranosti, ki jih v določenem času razvije isti opazovani sistem (npr. spreminjanje vzorcev komunikacije v družini Sotlar v času od para brez otrok do para z enim majhnim in kasneje z dvema majhnima otrokoma?).

Ljudje bolj ali manj uspešno uporabljamo pretekle rezultate svojega delovanja za njegovo uravnavanje v sedanjosti in prihodnosti. V medosebnih interakcijah smo povezani eden z drugim kot z nevidno elastiko, občutljivi za zelo majhne spremembe v napetosti prožnih vezi, na katere se odzivamo, ne da bi vse svoje odgovore zavestno reflektirali. Brez upoštevanja povratnih sporočil v sistemu delovanja parnega stroja ne bi bilo industrijske revolucije, strojni inženirji (začenši z Jamesom Wattom, iznajditeljem parnega stroja leta 1765) so svoje poznavanje njihove vloge učinkovito vgradili v načrt izdelave najrazličnejših izumljenih naprav na parni pogon. Vendar so šele kibernetiki razvidno artikulirali opisani ustroj povezav v krožno logiko povratnih informacij, na podlagi katerih sistem regulira svoje delovanje, *tako kot krmar upravlja s plovbo svoje barke*¹ na poti do zastavljenega cilja - naslednjega pristanišča. Vse do kibernetike nihče ni razlikoval vzorca krožne vzročnosti, izviraajočega iz samouravnavanja prek povratnih sporočil. Opisane sisteme s povratno zanko je ustrežnejše, učinkovitejše obravnavati kot krožne, ne pa

kot enosmerne akcije. Drugače povedano, kadar opazimo opisano krožnost delovanja med deli dinamičnega sistema, lahko govorimo o navzočnosti povratne zanke [feedback] (Ashby, 1961: 53). Prvi članek na temo »feedbacka« so 1943. leta objavili Wiener, Bigelow in Rosenblueth, ko so vpeljali koncept krožne vzročnosti kot vzorec organizacije vedenja ne le strojev, temveč tudi živih organizmov. (Šugman Bohinc, 2000)

Kibernetiki so tako namesto splošno uveljavljenega modela enosmernega vzročnega pojasnjevanja vedenja opazovanega sistema predlagali model krožne vzročnosti kot opis, ki ustrežneje, bolj celovito zajame kompleksnost proučevanega dogajanja. Možni način za ponazoritev predlaganega krožnega opisa vzročnih povezav, npr. v sistemu družine, je upoštevanje zornih kotov vseh njegovih udeležencev pri razlagi vzrokov za obstoječe stanje oz. obnašanje družinskih članov. Kar se zdi vzrok za določeno vedenje iz točke gledanja enega člana, je z vidika drugega posledica, in obratno. Ko posamezne vzročne opise združimo, je tako nastala predstava o krožnem, vzajemnem vplivanju udeleženih akterjev mnogo bolj kompleksna in plastična od enosmerne opisov njihovega vedenja.

Menim, da je ravno premik od enosmernega opisovanja vzorcev dogajanja v opazovanih sistemih h krožnemu prvi bistveni dejavnik prehoda v razvoju kibernetikega pogleda na svet. Dobrih dvajset let pa je moralo miniti, da so kibernetiki načelo krožnosti uporabili tudi na samih sebi kot opazovalcih te kompleksne, dinamične krožnosti medsebojnih vplivov med deli sistema na vedenje sistema kot celote. Vse do konca 1960-tih so zagovorniki kibernetike vztrajali pri temeljni objektivistični predpostavki, da lahko, denimo, ustrezno izurjen znanstvenik raziskuje proučevane sisteme neudeleženo, nepristransko, torej objektivno, opisuje njihovo delovanje „takšno, kot je“. Vsak znak neuspešnosti doseči zapovedani položaj objektivnega opazovalca, so razumeli kot neželeni vpliv raziskovalčeve „subjektivnosti“, ki se mu je treba za vsako ceno izogniti, jo postaviti v „oklepaj“, pustiti pred vrati raziskovalne arene. Razumevanje, da je tudi opazovalec zavezan tem istim „zakonitostim krožnosti“, ki so jih bili doslej pripisovali zgolj opazovanih sistemom, je postavilo temelje za bistveno večji, na ravni znanosti prepoznani paradigmatiski premik, prehod od epistemologije objektivizma h konstruktivizmu, od stališča opazovalčeve neudeležnosti, ne vključenosti oz. ločenosti k stališču nujne udeležnosti, vključenosti in s tem neogibno povezanimi posledicami – tudi za področje podpore in pomoči. Dotedanji kibernetiki model so označili za staro, preprosto kibernetiko, kibernetiko prvega reda oz. kibernetiko opazovanih sistemov in ga nadgradili z radikalno novim modelom kibernetike kibernetike, kibernetike drugega reda oz. kibernetike opazujočih sistemov. S tem so, kot danes to razumem, vzpostavili epistemološko podlago za morebitne nove rede krožnosti. Primer refleksije oz. nadgradnje te vrste prinaša t. i. postmoderna paradigma z ohlapno definiranimi začetki v zadnjih desetletjih 20. stoletja, zlasti v 1990-tih (pa tudi že ob koncu 1970-tih in v 1980-tih), nedvomno zgrajena na kognitivnem konstruktivizmu, do katerega so vodile različne razvojne linije idej, med njimi tukaj opisani razvoj kibernetikega pogleda na svet.

Pojem postmoderne vzpostavijo gibanja v umetnosti in arhitekturi ter sodobni francoski filozofiji. Nanaša se na družino idej v družbenih in naravoslovnih znanostih, ki jih povezuje zahteva po prepričanosti in kritičnosti do ustreznosti in posledic, ki jih imajo t. i. temeljna znanja, velike teorije, ki legitimizirajo Resnico z veliko začetnico, in privilegirani diskurzi za vsakdanje življenje ljudi (Andersonova v Anderson, Gehart, 2007: 8). Katere so osrednje predpostavke, ki jih zaobjema krovni pojem postmoderne, poleg omenjenega skeptičnega odnosa do vednosti v obliki metanaracij in splošnih resnic, ki jih ljudje osvojimo z življenjem v določenem družbenem in kulturnem kontekstu? Na eni strani je to razumevanje, da naštetih velikih teorij ni mogoče posploševati in uporabiti kar vseprek, ne upoštevaje različnosti ljudi, kulture in situacij.

Omenjeno predpostavko logično dopolnjuje pripisovanje pomembnosti lokalnim znanjem, izvedenstvom, ki so bila ustvarjena v skupnosti ljudi s prvoosebno izkušnjo in z razumevanjem sebe in svoje situacije. Eden od novejših izrazov za opisani pojem je t. i. „tiho znanje“ (glej npr. Svetlik in Pavlin, 2004), ki po značilni zapostavljenosti v primerjavi npr. z akademskim znanjem pridobiva na vrednosti. Gre za razumevanje znanja kot interaktivnega procesa, v katerem svoj delež prispevajo vsi udeleženci in ki vodi k ustvarjanju enkratnih, izvirnih proizvodov, dragocenih in uporabnih za to isto skupnost ljudi. Znanja ni mogoče „odkriti“ ali ga „prenesti“ na drugega človeka. Znanje ustvarjamo z jezikom in v jeziku, zato ga razumemo kot aktivnega in kreativnega, ne pa statičnega ali predstavljaajočega nekaj, kar se nahaja v ozadju, izpod itn. – znanje in jezik sta odnosna, ustvarjajoča (generativna) in preoblikujoča (transformativna). Vednost, izvedenstvo, pomeni, identiteta in prihodnost so v stalnem gibanju, spreminjanju, procesu preobrazbe (Anderson, 2007: 2, Anderson, Gehart, prav tam: 10-11).

Postmoderna paradigma se naslanja na različico konstruktivizma, ki jo je socialni psiholog Gergen poimenoval socialni konstrukcionizem (1985, v Hoffman, 1990), ko se je naslonil na tiste teoretike konstruktivizma, ki so, bolj kot individualno, poudarjali družbeno konstrukcijo resničnosti. Poglejmo si, kako zagovorniki te variante konstruktivistične epistemologije (npr. Freedman, Combs, 1996) opredeljujejo temeljne predpostavke socialnega konstrukcionizma, ki ga mnogi avtorji povezujejo z imenom kibernetike tretjega reda:

- prvič, resničnosti so družbeno (in ne zgolj individualno ter družinsko) konstruirane,
- drugič, resničnosti so konstruirane s pomočjo jezika (jezik ni orodje za opisovanje resničnosti, jezik je resničnost),
- tretjič, resničnosti so organizirane in se ohranjajo z naracijami (ljudje namreč organiziramo svoje izkustvo na način zgodb), in
- četrtič, ne obstajajo bistvene resnice (ni splošnih, temeljnih, globokih, velikih resnic, ki bi veljale za vse ljudi, kontekste in kulture).

Socialni konstrukcionizem lahko opredelimo kot kritično stališče oz. metateorijo, ki proučuje, kako se uporabljajo različne teorije, zlasti jezik, ki ga le-te ustvarjajo in uporabljajo za lastno upravičevanje.

Med pionirji in najvidnejšimi misleci, ki so s svojimi idejami tlakovali pot, po kateri se je razvijala na kognitivnem konstruktivizmu utemeljena postmoderna epistemologija socialnega konstrukcionizma, so predstavniki različnih znanstvenih in humanističnih ved, našela jih bom le nekaj. V sociologiji sta to Berger in Luckmann (1966, slovenski prevod 1988) s svojo znamenito tezo, da svet ni vnaprej dan, temveč aktivno ustvarjen, kar je poznano kot „družbena konstrukcija realnosti“. Socialni psiholog Kelly, tako drugačen od sodobnikov, da desetletja ni dobil ustreznega mesta na zemljevidu psihologije, je že v 1950-tih v odgovor na takratni prevladujoči psihološki usmeritvi, psihoanalizo in vedenjsko psihologijo, zasnoval teorijo osebnih konstruktov in jo ob koncu 1970-ih razvil v psihologijo osebnih konstruktov (Stojnov, 2007; za navezave na razvojni lok hermenevtike in fenomenologije glej npr. Domenici, 2008). Konstruktivizem kognitivnih terapevtskih pristopov se s poudarjanjem človekove zmožnosti, da aktivno konstruira pomene s kognitivnim procesiranjem informacij, v marsičem zdi kot raziskovalno podprta različica Kellyjeve teorije osebnih konstruktov (McLeod, 1997: 69-82).

Za socialni konstrukcionizem je izjemnega pomena filozof Foucault, po katerem osebno in družinsko izkustvo ni razumljeno kot preprosto „subjektivno“, temveč daje velik poudarek zlasti vlogi jezika, s katerim gradimo svoje izkušnje (Foucault, 1969, slovenski prevod 2001). Avtor

je opozoril na vpliv socialnega diskurza (npr. diskurz o duševnem zdravju in bolezni, spolu, starosti, rasni, normalnosti), ki gradi samoumevnost „zdrave pameti“. Dotlej predpostavljeno vlogo jezika kot zgolj orodja za opisovanje notranjega procesa ali zrcaljenja resnice o naravi sveta sta problematizirala že filozofa Wittgenstein (glej npr. 1958, 1976) in za njim Rorty (1980), ki sta jezik vsak na svoj način redefinirala kot medij konstruiranja in osmišljanja našega sveta. Dialoški pristop k jeziku, vednosti in besedam je predlagal tudi ruski filozof Bakhtin (v Anderson, Gehart, prav tam). Kulturni antropolog Geertz (1973, v Hoffman, 1990) je prispeval razumevanje, da sta vsako znanje oz. vsaka vednost zgolj lokalna. Na podlagi naštetih in mnogih drugih avtorjev pomeni prehod od kibernetike drugega reda h kibernetiki tretjega reda tudi premik od poudarjanja informacijsko zaprtih nevronske mreže posameznika kot biološke podlage konstruktivizma k poudarjanju družbene interpretacije in intersubjektivnega vplivanja jezika, družine in kulture, na kar kritično opozarjajo zagovorniki socialnega konstrukcionizma (Hoffman, prav tam).

K prehodu od kognitivnega konstruktivizma k socialnemu konstrukcionizmu je pomembno prispevala feministična perspektiva. Z zahtevo po zavezanosti k enakosti v terapiji se je zavzemala za demistificiran in razviden proces terapevtske pomoči, za demistificiranega pomagajočega, za krepitev klientovih pravic v kontekstu terapije, za klienta kot izvedenca za svoje življenje, za čim manjšo rabo moči terapevta, za enako vrednost pomagajočega in njegovega sogovornika, za zgolj začasne neenakosti v moči. Predstavnice feministične perspektive so zagovarjale zavezanost prinašanju družbenega konteksta v kontekst pomoči (takšno je bilo npr. delo z izkušnjami žensk glede spolnih idr. družbenih neenakosti) in zavezanost prerazporeditvi moči v družbi z vizijo doseganja politične, ekonomske in socialne enakosti med spoloma (Dallos, Urry, 1999, glej npr. Luepnitz, 1988).

Primerjava epistemoloških predpostavk in praktičnih posledic treh redov kibernetike v pristopih sistemske psihoterapije

Paradigmatski premik od kibernetike prvega reda h kibernetiki drugega in tretjega reda označuje vrsta prehodov, ki sem jih doslej opredelila precej abstraktno, zdaj pa bi jim želela dati malo več konkretne vsebine, jih umestiti v kontekst psihoterapije. Med kriteriji, po katerih lahko razlikujemo na različnih temeljnih predpostavkah zasnovane modele sistemske (zlasti družinske) psihoterapije, je po mojem mnenju osrednji eden: ali se kot opazovalci-psihoterapevti doživljamo ločene od ali del opazovanega - klientskega sistema? Na podlagi svojega odgovora na to osnovno vprašanje si lahko vsakdo uredi konceptualno, metodično in metodološko raznolikost psihoterapevtskih pristopov, tako da jih razvrsti v eno ali drugo, objektivistično ali konstruktivistično (in konstrukcionistično), epistemološko utemeljeno kategorijo.

Od tega abstraktnega kriterija dalje lahko kot uporabne razlikovalne ključne izberemo vrsto postavk oz. vprašanj. Dallos in Urryjeva (1999) predlagata naslednje tri, ki jih sama takole interpretiram:

- ali se težave razumejo predvsem kot rezultat individualnih dejavnikov in družinske dinamike ali predvsem družbenih vplivov,
- ali obstaja predpostavka objektivno obstoječih, splošnih standardov normalnosti za razliko od poudarjanja in praznovanja raznolikosti in
- ali se družinske člane razume kot samodoločujoče v smislu, da je vsakposameznik v celoti

odgovoren za svojo konstrukcijo resničnosti, ali kot omejene s svojimi izkušnjami, npr. odraščanja v določenem kulturnem in socialnem kontekstu.

Svojo primerjavo obstoječih terapevtskih pristopov lahko organiziramo glede na številne razlikovalne teme, kot so teoretske predpostavke in povezave, iz katerih izhaja določeni model pomoči, pogled na probleme in patologijo, vloga terapevta, pogled na posameznika in njegove individualne izkušnje, ideje o naravi odnosov v družini, razvoj in (naravna in terapevtska) sprememba ter moralne (etične) in politične implikacije (Dallos, Urry, prav tam).

Kot rečeno, gre pri paradigmatškem premiku od kibernetike prvega h kibernetiki drugega reda za prehod od epistemologije objektivizma - na način zelo mehanicističnega razumevanja systemske teorije, izrazito poenostavljene in popredmetene uporabe metafor (npr. sistema, vzorcev vedenja, vlog, pravil, teh ali onih mehanizmov) - h konstruktivizmu. Bolj konkretno, gre za premik v razumevanju terapevtove vloge od naloge opazovati objektivno obstoječe vzorce (npr. razmišljanja, komunikacije oz. vedenja, čustvenega odzivanja, odnosov družinskih članov) in postopoma narisati zemljevid aktualnih družinskih vzorcev, k nalogi opazovati, kako to, kar terapevt in ostali udeleženci terapije razlikujejo kot vzorce, oblikujejo pomeni - prepričanja, razlage, zgodbe družinskih članov.

Veliko spremembo prinese tudi nadomeščanje razmeroma šibkega prepoznavanja nekaterih povezav med posameznikovim doživljanjem in kulturo (zgolj kot obstoječe kulturne norme in vrednote) z razumevanjem individualno in družinsko konstruiranih norm in vrednot. Zgodi se premik od normativnih predpostavk k poudarjanju posebnosti (idiosinkratičnosti) ter subjektivnosti posameznikovega in družinskega življenja. Glede slednjega lahko s položaja socialnega konstrukcionizma ocenjujemo, da gre pri zgodnjem, kognitivnem konstruktivizmu, podobno kot v humanistični psihologiji, za naiven, utopičen, „nerealističen“ pogled na zmožnosti posameznika in družine, da razvije spremembe zgolj z rekonstrukcijo svojega pogleda na svet, saj še ni refleksije o strukturnih dejavnikih, kot so npr. revščina, nezaposlenost ali izobrazba, in ideoloških dejavnikih, kakršni so dominantni kulturni diskurzi (Dallos, Urry, prav tam). Prav ta značilna drža konstruktivizma me je vselej begala pri njenih zagovornikih, saj nisem mogla pristati za pojmovanje, da je „vsakdo v celoti odgovoren za svoj svet“, točneje, za svojo konstrukcijo sveta. Najbrž so temu mojemu nasprotovanju botrovale izkušnje neposrednega dela z ljudmi, ki so se znašli v psihosocialni tiski, dostikrat povezani z nespodbudnimi družbenimi in kulturnimi okoliščinami njihovega življenja, in pa kontekst socialnega dela, v katerem delujem zdaj že dolgo vrsto let in ki me je naredil občutljivo za vplive širšega socialnega okolja na individualno in družinsko konstruiranje resničnosti.

Do premikov pride tudi v pojmovanju problemov, s katerimi se sooča klientski sistem. Na mesto preprostega funkcionalističnega pogleda, da znaki težav, „simptomi“, služijo nekim skritim namenom oz. funkciji, stopi pojmovanje nastanka problemov glede na način puntuacije (poudarjanja, razlikovanja in smiselnega povezovanja) dogodkov s strani posameznega člana ali družine kot celote. In če so zgodnji, na objektivnem kibernetike prvega reda oprti systemski terapevti predpostavljali, da imajo problemi njihovih klientov objektivni status, potem so v nadaljevanju razvoja systemskih pristopov oblikovali pojmovanje, da ravno razumevanje nečesa kot problema generira problem (glej npr. Barnes, 2001, 2002, ali Šugman Bohinc, 2005). Kibernetika drugega reda za razliko od kibernetike prvega reda poudarja refleksijo: pomagajoči strokovnjak in supervizijski tim oblikujeta ideje o družinski dinamiki kot „delovne hipoteze“, ki jih nenehno reflektirata in preverjata, saj se zavedata svoje neogibne, pristranske udeležnosti v klientskem sistemu in svojih opažanj ne zamenjujeta za objektivno danost.

Sistemskim terapevtom, ki uporabljajo optiki kibernetike drugega in tretjega reda, je skupno razumevanje osrednje vloge pomenov za družinsko dinamiko in izkušnje, vendar so, kar sem že omenila, pri kibernetiki drugega reda pomeni, ki oblikujejo interakcije, razumljeni kot individualni in idiosinkratični (ter omejeni na biološki organizem in njegov živčni sistem), pri kibernetiki tretjega reda pa avtorji predpostavljajo, da pomene oblikujejo kulturni konteksti, v katere so posamezniki in družine vgrajeni, kar pojasnjuje, zakaj imamo ljudje toliko skupnega v doživljanju, izkušanju sveta. Gergen in Gergen (2006) to razlagata kot prehod od pojma duševnih procesov (individualizem) k odnosnim procesom (relacionizem). Odnosna perspektiva zagovarja upoštevanje skupnega življenja z drugimi ljudmi, ne pa življenja, ki je od drugih ločeno ali nasprotujoče, in zagovorniki socialnega konstrukcionizma predpostavljajo generativno moč odnosov, prek katerih ustvarjamo svojo razumsko in čustveno stvarnost.

Obema modeloma je skupno tudi razumevanje, da ne moremo spoznati „sveta tam zunaj“, vendar socialni konstrukcionizem predpostavlja in poudarja, da je svet kljub temu zelo „resničen“, tako v strukturah kot dejanjih in v skupnih sistemih pomenov ter prevladujočih diskurzih (Dallos, Urry, prav tam). Konstruktivistična predpostavka informacijsko zaprtih živčnih sistemov, ki lahko le posredno vplivajo eden na drugega, je izpodbila dotlej uveljavljeno pojmovanje, da gre pri terapiji za dajanje navodil, interveniranje ali za manipuliranje ene osebe z drugo, da je torej mogoče spremeniti drugega oz. njegove vzorce delovanja. Ta nedvomno izjemni prispevek (zlasti avtorjev teorije autopoiesis, Maturana in Varela, glej npr. 1998) je predstavo človeka omejil na biološko ločeno in nepropustno komoro, medtem ko so socialni konstrukcionisti poudarili neskončni razvoj pomenov, ki se porajajo v medosebnih interakcijah, pomenov, ki niso vezani na posameznikov biološki organizem, niso ujeti v njegove možgane in potemtakem niso nujno omejeni na konstruktivistično predstavo posameznikove kognicije oz. njegovega duha. Nasprotno, razvoj konceptov je proces družbenega izvora, kar Gergen označi za [...“prehod od izkustvene k socialni epistemologiji”...] (1985, v Hoffman, prav tam: 2). Namesto konstruktivističnega pojmovanja individualnega avtorstva predlaga socialni konstrukcionizem razumevanje večkratnega oz. pluralnega avtorstva. V kolikor je še govora o duhu oz. umu, je ta razumljen kot odnosne, razvoj pomenov pa diskurzivne narave (Anderson, Gehart, prav tam: 12).

Pojmi kibernetike drugega reda so prostorske metafore, kot npr. „homeostaza“, „kročnost“ in „autopoiesis“, ki pojasnjujejo, kako lahko entiteta ostaja enaka, „kot brezčasni krogi“. Časovne analogije kibernetike tretjega reda, kot npr. „naracija“, „zgodovina“ in „tok“, pa predpostavljajo, da so entitete v stalnem procesu spreminjanja, „kot reke, ki tečejo v času“ (Hoffman, prav tam: 2).

Govorimo lahko o vsaj *dveh različnih vidikih socialnega konstrukcionizma*, in sicer:

- prvič, da smo ljudje oblikovani v procesih ponotranjanja dominantnih diskurzov, povezanih s strukturami moči, in
- drugič, da se diskurzi reproducirajo, spreminjajo in vplivajo na lokalne vsakdanje interakcije in konverzacije.

Socialni konstrukcionizem tako izhaja iz predpostavke, da družinsko življenje oblikujejo strukturni in ideološki dejavniki, povezani z močjo in neenakostjo. (Dallos, Urry, prav tam) Ko v postmoderni govorimo o diskurzih, sledimo Foucaultovi³ opredelitvi aktualnih besednih konverzacij (izraženih z govorom ali pisno) v družbi, ki vzpostavljajo naše pojmovanje norosti, normalne seksualnosti, nadzorovanja in kaznovanja idr. konceptov, ki pomembno določajo

naše doživljanje in obnašanje. Dominantni diskurzi oz. metanaracije, ki jih ustvarjajo družbeno najmočnejše skupine ljudi, vplivajo na lokalne jezike, znanja, a velja tudi obratno, spremembe v konverzaciji na ravni lokalnih vednostih postopoma lahko preobrazijo tudi dotlej prevladujoče načine govora v družbi. Diskurzi so tako razumljeni bolj kot „spreminjajoči se valovi” in ne „objektivne entitete”(Freedman, Combs, 1996: 90-93) Menim, da psihoterapija šele skozi ravnokar opisani vidik socialnega konstrukcionizma pridobi tudi potencialno družbeno spreminjevalno vlogo, ko terapevt v dialogu s klienti ustvarja okoliščine za kritično prevpraševanje in preverjanje tistih njihovih (skoz ponotranjene javne diskurze) konstruiranih vrednot in stališč, ki so jih posvojili do te mere, da jih imajo za samoumevne in zdravorazumske, čeprav jim povzročajo hude psihosocialne stiske, jih postavljajo v položaj stigmatiziranih, diskriminiranih ali kako drugače zatiranih. Terapevt se pridružuje uporabi klientskih sistemov zoper zatiralne prakse in kulture (White, Epston, 1990) in s svojo aktivno podporno držo partnerjem v delovnem odnosu prispeva k njihovi socialni krepitvi in, vsaj posredno, k spremembi in ukinitvi izključevalnih, patologizirajočih javnih diskurzov.

Položaj „nevtralnosti” pomagajočega strokovnjaka, ki je veljal za ključni kriterij znanstvenega raziskovanja v objektivizmu kibernetike prvega reda, do določene mere pa ga lahko najdemo tudi pri predstavnikih konstruktivizma kibernetike drugega reda (po mojem je tak današnji zgled popularna metoda mediacije, katere avtorji vztrajajo pri predpostavki mediatorjeve „nevtralne” vloge), se zdi v socialnem konstrukcionizmu kibernetike tretjega reda bolj kot cilj, za katerega si je treba prizadevati, a ga nikoli ni mogoče v celoti doseči: pomagajoči ne more biti nevtralen, tudi njegov morebitni molk, npr. glede spolne ali rasne diskriminacije, je sporočilen.

Udejanjanje stališča in z njim povezane etike udeležnosti ustvari odnosni kontekst dialoške prakse, kjer je vsak udeleženec povabljen, da izrazi in se sliši ter upošteva njegov glas, da sprejme dogovor o partnerski vlogi v delovnem odnosu in zanj organiziranem delovnem projektu pomoči (Čačinovič Vogrinčič, 2002, Čačinovič Vogrinčič s sod., 2005), v katerem prevzame svoj delež odgovornosti za soustvarjene odločitve oz. rešitve. Tako vzpostavljena terapevtska dialoška praksa prinaša številne pomembne posledice, npr. drugačno porazdelitev moči med partnerji, redefinicijo njihovega izvedenstva (klient je, kot vsakdo, največji izvedenec za svoje življenjske izkušnje, za svoje doživljanje, terapevt je izvedenec za organizacijo konteksta pomoči in za proces soustvarjanja zelenih razpletov na način dialoga). Terapevtski jezik se osvobodi (velikih, splošnih, objektiviziranih) teoretskih, diagnostičnih kategorij (osebnosti, patologije, funkcionalnosti idr.). Spremeni se način razgovora v kontekstu psihoterapije (glej npr. Barnes, 2002, 2008, ali Šugman Bohinc s sod., 2007), predmet psihoterapije kot dialoške prakse je konverzacija z značilno hermenevitično metodo kot procesom, v katerem sogovorniki interpretirajo interpretacije drugega na način, ki vodi k bogatitvi osebnega razumevanja vsakega partnerja in razvoju novih skupnih razumevanj oz. sporazumov, dogovorov, ne da bi se pri tem zabrisala interpretativna različnost in enkratnost sogovornikov. Terapevt reflektira in upošteva ekološke posledice soustvarjenih sprememb, njihovih vplivov na širše okolje, katerega del je klientski sistem. Kljub izjemno dragocenemu prispevku, ki ga prinašata v kontekst pomoči, pa stališče in etika udeležnosti ne moreta povsem preseči ali ukiniti neenakovrednih odnosov moči med udeleženci, predvsem ne tistih hierarhičnih razmerij, s katerimi ljudje že vstopijo v delovni odnos (npr. glede na spol, starost, izobrazbo, socialnoekonomski položaj, etničnost, barvo kože, spolno usmerjenost idr.) in ki je pod močnim vplivom dejavnikov širšega družbenega in kulturnega okolja. Menim, da je ena od pomembnih nalog pomagajočih strokovnjakov v postmoderni ne le raziskovati načine, kako obstoječa neenaka razmerja moči dekonstruirati in narediti bolj enakovredna, temveč tudi kako tista, na katera nimamo neposrednega vpliva, reflektirati in jih uporabiti kot potencialno perspektivo za prispevanje h krepitvi moči vseh

udeležencev delovnega odnosa.

Če so si sistemski predstavniki kibernetike prvega reda v sredini prejšnjega stoletja prizadevali narediti zemljevid tega, kar kot pomagajoči (od zunaj) razlikujemo kot temeljne vzorce ali procese v paru ali družini, in so kibernetiki drugega reda poskušali raziskati resničnost para, družine – torej njihova prepričanja, razlage problemov, pričakovanj glede odnosov, pogledov na drugega in njegovo vlogo, potem lahko rečemo, da si sistemski avtorji kot zagovorniki kibernetike tretjega reda prizadevajo individualne in družinske procese, vzorce prepričanj in porajajoči se terapevtski odnos razumeti skozi prizmo širših kulturnih vprašanj. Ta lahko vključujejo prevpraševanje skupnih predpostavk o duševnem zdravju, spolnih pričakovanjih, zgodovinskih spremembah in predstavah glede družinskega življenja, rasna in razredna vprašanja (Dallos, Urry, prav tam).

In če so sistemski pomagajoči strokovnjaki po modelu kibernetike prvega reda predvsem analizirali splošne zunanje dejavnike, kot so npr. prehodi v življenjskem ciklu, družinske mreže, zahteve v službi idr., sistemski terapevti po modelu kibernetike drugega reda pa poskušali reflektirati svoje lastne zaznave in predsodke ter ustvarjene odnose med udeleženci v reševanju problema, potem si sistemski predstavniki kibernetike tretjega reda na področju terapevtske pomoči prizadevajo zavedati se stopnje, do katere naše lastne tipične predpostavke srednjega razreda oblikujejo naš pogled na posameznika, družino in naše interakcije z njima.

Primerjamo lahko tudi razumevanje same opredelitve terapevtske pomoči. V sistemskih (seveda tudi v razvojno starejših psihodinamičnih) pristopih, utemeljenih na objektivizmu kibernetike prvega reda, gre za poskus spremeniti vzorce, ki vzdržujejo problem. Pristopi pomoči, ki se opirajo na kognitivni konstruktivizem kibernetike drugega reda, poudarjajo sodelovalno soustvarjanje pomenov. Pristopi pomoči, ki izhajajo iz socialnega konstrukcionizma kibernetike tretjega reda, pa predpostavljajo, da jezik vsebuje gradivo, zidake, iz katerih posamezniki in družine konstruirajo svoje izkušnje na način zgodbe - smo „zgodbe pripovedujoče živali“ (MacIntyre, 1981, v McLeod, 1997). Kontekst pomoči je razgovor med novo zgodbo soustvarjajočimi sogovorniki, je ponovno pisanje (reavtoriziranje) zgodbe v procesu dialoga, kjer se namesto prvotne, s problemi nasičene zgodbe začne porajati nova, alternativna, bolj zaželeno zgodba (White, Epston, 1990). Kjer se iz notranjih monologov oz. dialogov, v katerih smo obtičali, premikamo v osvobajajoče naracije, na neoznačeno ozemlje doslej neizrečenega, neubesedenega (Anderson, Goolishian, 1994, Andersen, 1991, 1994, Anderson, Gehart, 2007). Kjer namesto reševanja problemov skupaj oblikujemo rešitve, tako da soustvarjamo okoliščine, ki na naše sogovornike delujejo tako energizirajoče, motivirajoče, da začno spontano opuščati vzorce delovanja, ki so jih opredelili kot problemske, in namesto njih razvijejo alternativne načine razmišljanja, čustvovanja in vedenja v smeri zelenih terapevtskih izidov (glej Schiepek s sod., 2005). Kjer vzajemno krepimo občutek smiselnosti prizadevanja za zeleno spremembo in se opiramo na vire moči (npr. na izjeme) naših partnerjev (Shazer, 1991, 1994) v izvirnih delovnih projektih pomoči (Čačinovič Vogrinčič s sod., 2005).

Zaključek

Tako, svojo zgodbo o razvoju sistemske psihoterapije skozi tri poglavja njene dosedanje zgodovine na prehodu iz moderne v postmoderno sem pripeljala do konca. V svoji pripovedi sem sledila metafori o razvoju sistemskih idej in praks kot soodvisnih in vgnezdenih enih v druge. Za svoj opis sem uporabila pojem epistemologije kot znanstvenega proučevanja bioloških, psiholoških,

socialnih in socioloških predpostavk, na podlagi katerih ljudje zaznavamo, razmišljamo, razumevamo, čustvujemo, se odločamo in delujemo. Primerjala sem prehode med vzorci epistemoloških predpostavk v razvoju kibernetkega pogleda na svet, tako da sem govorila o kibernetiki prvega, drugega in tretjega reda, in za kontekst sistemske, zlasti družinske terapije navedla in komentirala mnoge posledice teh premikov za terapevtsko prakso. Največ pozornosti sem posvetila postmodernim sistemskim pristopom, ki se naslanjajo na različico konstruktivizma, imenovano socialni konstrukcionizem. Zagovarjala sem stališče, da z njim psihoterapija bolj kot kdaj prej v svoji kratki preteklosti prevzema svoj delež odgovornosti ne le za individualne in družinske, temveč tudi za socialne spremembe v smeri manjših (ekonomskih, pravnih, spolnih idr.) neenakosti in večje izbire posameznika pri konstruiranju osebne in družbene resničnosti. Svoje potovanje sem sklenila z opredelitvijo konstruktivistične in konstrukcionistične psihoterapije kot dialoške prakse, v kateri se lahko izrazi, je slišan in upoštevan glas vsakega udeleženca in kjer sodelujemo kot delovni partnerji in soavtorji v procesu soustvarjanja nove, alternativne, inovativne, bolj zaželene zgodbe.

Opombe

- 1) Kibernetika iz gr. *kybernētikē (tekhnē)*, t.j. vede o krmarjenju, izpeljanke iz gr. *kybernáoō*, t.j. krmarim. Glej tudi guverner iz frc. *gouverneur*, t.j. guverner, vladarjev namestnik, izpeljano iz frc. *gouverner*, t.j. vladati, upravljati in voditi, krmariti, iz lat. *gubernāre*, t.j. krmariti, upravljati, vladati, izposojeno iz gr. *kybernáoō*, t.j. krmarim. (Snoj, 1997: 228, 163)
- 2) Za študij Foucaulta glej npr. 1961, slovenski prevod 1998, 1969, slovenski prevod 2001, 1971, nov slovenski prevod 2008, 1975, popravljen slovenski prevod 2004, 1983, slovenski prevod 2009.

Literatura

- Andersen, T. (1987). The Reflecting Team: Dialogue and Meta-Dialogue in Clinical Work. *Family Process*. 26: 415-428.
- Andersen, T. (1994). Reflections on Reflecting with Families. V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.). *Therapy as Social Construction*. London, New Delhi: Sage Publications. 54-68. (izv. 1992)
- Anderson, W. T. (ur.) (1995). *The Truth About the Truth. De-Confusing and Re-Constructing the Postmodern World*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Anderson, W. T. (1995). Four Different Ways to Be Absolutely Right. V: W. T. Anderson (ur.). *The Truth About the Truth. De-Confusing and Re-Constructing the Postmodern World*. New York: G. P. Putnam's Sons, 110-116.
- Anderson, H., Gehart, D. (ur.) (2007). Collaborative Therapy. *Relationships and Conversations that make a Difference*. New York, London: Routledge.
- Anderson, H., Goolishian, H. (1994). The Client is the Expert: a Not-Knowing Approach to Therapy. V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.). *Therapy as Social Construction*. London, New Delhi: Sage Publications. 25-39. (izv. 1992)
- Ashby, R. (1961). An Introduction to Cybernetics. London: Chapman and Hall Ltd. (izv. 1956).
- Barnes, G. (1994). Justice, Love and Wisdom. *Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Barnes, G. (2001). Voices of Sanity in the Conversations of Psychotherapy. *Hypnos*. 26, 4: 174-185.
- Barnes, G. (2002). Psychopathology of Psychotherapy. *A Cybernetic Study of Theory*. *Doktorska disertacija*. Melbourne: RMIT University.

- Barnes, G. (2008). An Introduction to Dialogotherapy. *Kairos – Slovenska revija za psihoterapijo* 2, 3-4: 25-59.
- Bateson, G. (1985). *Mind and Nature. A necessary unity*. London: Fontana Paperbacks (izv. 1979).
- Berger, P., Luckmann, T. (1988). *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2002). Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo*, 41, 2: 91-96.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Dallos, R., Urry, A. (1999). Abandoning our parents and grandparents: does social construction mean the end of systemic therapy? *Journal of Family Therapy*. 21: 161-86.
- Domenici, D. J. (2008). Implications of hermeneutic constructivism for personal construct theory: imaginably constructing the nonhuman world. *Journal of Constructivist Psychology*. 21: 25-42.
- Foerster, H. von (1990). Understanding Understanding. *Methodologia (Thought Language Models)*. IV, 7: 7-22.
- Foucault, M. (1998). *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: *cf. (izv. 1961)
- Foucault, M. (2001). Arheologija vednosti. Ljubljana: *Studia humanitatis*. (izv. 1969)
- Foucault, M. (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina. (izv. 1975)
- Foucault, M. (2008). *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krtina. (izv. 1971)
- Foucault, M. (2009). *Neustrašni govor*. Ljubljana: Sophia. (izv. 1983)
- Gergen, K., Gergen, M. (2006). *Socijalna konstrukcija. Ulazak u dijalog*. Beograd: Zepter BookWorld.
- Hoffman, L. (1990). Constructing Realities: The Art of Lenses. *Family Process*. 29: 1-12.
- Keeney, B. P. (1985). *Aesthetics of Change*. New York, London: The Guilford Press.
- Luepnitz, D.. (1988). *The family interpreted*. New York: Basic Books.
- Maturana, R. D., Varela, F. J. (1998). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: *Studia humanitatis*.
- McLeod, J. (1997). *Narrative in Psychotherapy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Ornstein, R. E. (ur.) (1973). *The Nature of Human Consciousness*. San Francisco: W. H Freeman and Co.
- Ornstein, R. (1977). *The Psychology of Consciousness*. New York: Hartcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Ornstein, R. (1991). *Evolution of Consciousness. Of Darwin, Freud, and Cranial Fire: The Origins of the Way We Think*. New York, London: A Touchstone Book, Simon & Schuster.
- Ornstein, R. (1997). *The Right Mind. Making Sense of the Hemispheres*. San Diego, New York, London: A Harvest Book, Harcourt Brace & Company.
- Rorty, R. (1980). *Philosophy and the Mirror of Nature*. New Jersey: Princeton University Press.
- Schiepek, G., Ludwig-Becker, F., Helde, A., Jagfeld, F., Petzold, E.R., Kröger, F. (2005). *Sinergitika za prakso: terapija kot spodbujanje samoorganizirajočih procesov*. V: J. Bohak, M. Možina (ur.). Četrty študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, Rogla. *Zbornik prispevkov*. 25-33.
- Shazer, S. de (1991). *Putting Difference to Work*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Shazer, S. de (1994). *Words Were Originally Magic*. New York, London: W. W. Norton & Company, Inc.
- Snoj, M. (1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stojnov, D. (2007). *Psihologija ličnih konstrukata*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Svetlik, I., Pavlin, S., (2004). Izobraževanje in raziskovanje za družbo znanja. V: Z. Mlinar (ur.). *Demokratizacija, profesionalizacija in odpiranje v svet. Teorija in praksa*. 41, 1/2. Ljubljana:

Fakulteta za družbene vede, 2004, str. 199-211

Šugman Bohinc, L. (2000). Kibernetika spremembe in stabilnosti v kontekstu svetovalnega in terapevtskega dela s klientskim sistemom. *Psihološka obzorja*, 9, 2: 87-101.

Šugman Bohinc, L. (2003). Pripovedovanje zgodb v socialnem svetovanju in psihoterapiji. *Socialno delo*, 42, 6: 377-383.

Šugman Bohinc, L. (2005). Epistemologija podpore in pomoči. *Časopis za kritiko znanosti*, 33, 221: 167-181.

Šugman Bohinc, L., Rapoša Tajnšek, P., Škerjanc, J. (2007). Življenjski svet uporabnika. Razi-skovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov. *Zbirka Katalog*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani.

White, M., Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York, London: W. W. Norton & Company.

Wiener, N. (1964). *Kibernetika i društvo*. Beograd: Nolit.

Wiener, N. (1965). *Cybernetics: or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press. (izv. 1948)

Wittgenstein, L. (1976). *Logično filozofski traktat*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical Investigations*. New Jersey: Prentice Hall. (izv. 1953)
